

Дмитро Ягунов

Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні? (до питання про створення національної моделі пробації)

Надруковано

Актуальні проблеми європейської інтеграції.

Збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Випуск шостий / За ред. Д.Ягунова. Зі вст. сл. Д.Ягунова. Одеса: Видавництво «Фенікс», 2011. – 178 с. (укр., рос. та анг. мовами).

Сторінки 146-173

«Вихваляння системи пробації з ліричним ентузіазмом ні в якому разі не було нашою метою. Ми мали намір скоріше дослідити її розсудливо та критично...»¹.

Вступ

Проблема створення національної моделі пробації є однією з найбільш актуальних тем сучасної української правової науки. Відсутність в Україні цього стандартного, можна сказати типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати увагу науковців та практиків.

В сучасних країнах служба пробації залишається надзвичайно важливою виправною агенцією, центром системи кримінальної юстиції. Цінність пробації полягає у тому, що вона усунула в'язницю з центрального місця у пенальних системах, не зважаючи на продовження домінування ідеї, що «в'язниці працюють...». Відносно низькі витрати, можливості більш гнучкої, ефективної та результативної реабілітації злочинців та зниження ризиків рецидивних злочинів – все це надає підстави говорити про значний потенціал пробації в сфері убезпечення суспільства.

Ця стаття є доволі об'ємною, проте, гадаємо, існує доцільність висвітлити історію розробки проекту Закону «Про пробацію» та прокоментувати його положення.

¹ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – С.17.

Історія

Історія пробації в західних країнах перенасичена подіями та змінами поглядів щодо сутності пробації та форм пробаційної роботи².

1841 року зусиллями американського філантропа Джона Августа фактично було запроваджено перші пробаційні механізми³. 1869 року в штаті Масачусетс система пробації запроваджена на формальному рівні.

У Британії 1887 року було прийнято закон «Про пробацію злочинців, що вчинили злочин вперше» (The Probation of First Offenders Act), який дозволив звільнювати певні категорії дрібних злочинців «на пробацію» (on probation)⁴. Закон об'єднав системи випробування та поручительства доброї поведінки⁵. І, хоч закон не передбачив механізм його реалізації, все одно він заклав підґрунтя для іншого нормативного акту, який увійшов в історію. 1907 року в Англії та Уельсі приймається закон «Про пробацію злочинців» (The Probation of Offenders Act)⁶.

Західний досвід наочно показує, наскільки тернистим був шлях до сучасних уявлень щодо сутності пробації. Модель пробації неодноразово замінювалася відповідно до політичних пріоритетів та досягнень науки щодо можливостей та потреб реабілітації злочинців.

Тому ми хотіли б ще раз наголосити, що пробація – це не лише юридична конструкція, що закріплює вид покарання або форму звільнення від його відбування. Це – *концепція*, яка зазнала чимало впливів за останнє століття та повністю змінила своє обличчя.

Отже, історія пробації дуже велика, проте, на жаль, вона не знайшла свого повного відображення в українській юридичній науці.

Щодо історії української пробації, то, напевно, важко сказати, коли саме вона розпочалася. Наукові дискусії середини 1990-х років з питань *зниження кількості в'язничного населення* у нашій державі та виконання зобов'язань, що випливали із членства у Раді Європи, стали одним з чинників, які вплинули на приділення більшої уваги до зарубіжного досвіду в сфері виконання покарань та соціальної роботи зі злочинцями. Це не дивним: коли країна посідає *10 місце* в світі за кількістю ув'язнених на 10 тис. населення, виникає закономірне питання щодо пошуку найбільш дієвих шляхів зниження в'язничного населення.

Разом з цим вітчизняні дослідники опинилися у пастці того, що ми можемо визначити як *«пробаційно-альтернативний оптимізм»*.

---

² Ягунов Д.В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41. – С.198-207; Ягунов Д.В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2010. – Випуск 40. – С.175-183; Ягунов Д. Якій бути пробації XXI століття? (Вплив глобалізаційних процесів на сучасні пенальні політику та практики) // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий. За ред. Д.В. Ягунова. – Одеса: Фенікс, 2009. – С.222-229; Ягунов Д. Пробація у XXI столітті: переваги, модернізація або знищення // Закон і обов'язок. – 12 лютого 2009 року;

³ Adler F., Mueller G., Lauter W. Criminal Justice. – New-York, 1994. – P.438.

⁴ <http://www.probation.ie/pws/websitepublishing.nsf/Content/Brief+History+of+PWS~The+Early+History+of+Pr+obation>

⁵ Ферри Э. Уголовная социология. – М.: Инфра-М, 2009. – С.611.

⁶ <http://dmytro-yagunov.at.ua/news/2008-07-12-6>

Після загального визнання, що «альтернативні санкції кращі за ув'язнення» здавалося, що проблеми пенітенціарної системи української незалежної держави ідентифіковано, шляхи їх розв'язання знайдено і вже майже ніщо не заважатиме знизити в'язничне населення в Україні завдяки більш гуманному ставленню суддівського корпусу до злочинців та їх потреб, а головне – побудувати службу пробації відповідно до тих «європейських стандартів» (які вже тоді послідовно набували статусу ідеалу, особливо в світлі «кращої ціни пробації» та зменшення вартості в'язничного населення).

Дива не відбулося. Підстав для «альтернативно-пробаційного оптимізму» не існує. Відбулося лише певне зниження в'язничного населення в Україні, проте у нас відсутні підстави говорити про цю тенденцію як про результат цілеспрямованої політики та соціальної переорієнтації вітчизняного правосуддя. Навіть сьогодні Україна посідає 10 місце в світі за загальною кількістю ув'язнених та 27 місце за кількістю ув'язнених на 100 тис. населення⁷.

Фактично українська пробації залишається *terra incognita* для сучасних дослідників. Мається на увазі не декларативно-описове зображення формально-юридичної сутності того чи іншого альтернативного покарання або повноважень кримінально-виконавчої інспекції та її місця в структурі державного управління пенітенціарною системою України. Йдеться про реальні показники ефективності альтернативних покарань й покарань з випробуванням та рецидиву після їх відбування, про соціологічні та психологічні дослідження процесів виконання альтернативних покарань, ставлення офіцерів кримінально-виконавчої інспекції та самих засуджених до цілей та реалій покарання тощо.

На жаль, за деякими винятками, феномен пенальної кризи та проблематика впливів глобалізаційних процесів на пенологічну політику також не знайшли свого широкого відображення у вітчизняній науці. Саме тому законодавчі акти в Україні, що стосуються соціальної роботи зі злочинцями, являють собою, на нашу думку, яскравий приклад спроби переважно *формально-юридичного* регулювання складних суспільних відносин завдяки відсутності концептуально-ідеологічного обґрунтування.

Використання поняття «пробація»

Сьогодні термін «пробація» вживається в декількох значеннях⁸: **1)** як концепція соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; **2)** як ієрархічна організаційна структура; **3)** як орган державної влади (служба); **4)** як умовне невинесення вироку або як умовне звільнення від покарання з випробуванням; **5)** як специфічний процес виконання альтернативних покарань; **6)** стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну: злочинець (*probationer*) перебуває «на пробації» – тобто під пробаційним наглядом (*on probation, under probation*

⁷ International Centre for Prison Studies/ Джерело доступу – http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wp_stats.php

⁸ Зазначена класифікація була подана нами в 2006 році (див.: Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. – О.: ОРІДУ, 2006. – 74 с.). Сьогодні вона набула певного поширення (див.: Плохой І. І. До питання про створення служби пробації // Наше право. Науковий журнал. – 2010. – №1. Електронний ресурс: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nashp/2010_1/Plohou.pdf). У зазначеній статті І. І. Плохого посилання на першоджерело з незрозумілих причин відсутнє. Маємо надію, що це не є прикладом плагіату і що автор зазначеної статті забув включити першоджерело до списку літератури.

supervision); 7) як з'єднувальна ланка між кримінальним процесом, виконання покарань та соціальною роботою.

Функції служб пробації в сучасних країнах

Якщо говорити про головні функції служби пробації, то серед них можна визначити⁹:

1. *Робота в судах*, коли офіцери пробації вивчають особу злочинця, який притягується до кримінальної відповідальності, і надають відповідні рекомендації суддям щодо міри покарання (так звані досудові доповіді (*pre-sentence reports – PSR*) або досудові дослідження (*pre-sentence investigations – PSI*). Як зазначає Д. Вітфілд, «досудова доповідь – це «вітрина» служби пробації. Сприйняття служби тими, від кого залежить винесення вироку, на всіх рівнях формується на основі якості й відповідності цього документа»¹⁰. «Для того, щоб досудова доповідь була справді корисною, вона повинна «оживити» правопорушника – тобто зрозуміло для інших показати правопорушника в контексті всього його життя, а не тільки відобразити ті декілька хвилин його поведінки, які привели його на лаву підсудних»¹¹.

2. *Нагляд за правопорушниками під час виконання альтернативних покарань та надання їм соціальних послуг*, що передбачає візити до дому злочинця, кооперацію з установами з питань працевлаштування й охорони здоров'я, релігійними організаціями та іншими соціальними службами¹².

3. *Надання соціальних послуг ув'язненим та підготовка їх до звільнення*. Наприклад, в Англії робота у в'язницях стала невід'ємним завданням служби пробації з 1966 року. Офіцери пробації почали працювати у в'язницях з метою надання соціальних послуг ув'язненим. Сьогодні прикріплені до в'язниць офіцери пробації відіграють «ключову роль у забезпеченні комплексної допомоги правопорушникам»¹³. З цієї позиції вже недоцільно говорити про те, що служба пробації – це лише структура для виконання альтернативних покарань.

4. *Надання допомоги потерпілим від злочинів та сприяння в налагодженні діалогу між потерпілим та злочинцем*¹⁴.

Наприклад, англійська служба пробації має обов'язок надавати послуги потерпілим від насильницьких або статевих у випадках, коли злочинець був засуджений до ув'язнення на строк від 12 місяців¹⁵.

⁹ Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. – О.: ОРІДУ, 2006. – 74 с.

¹⁰ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка. – С.59.

¹¹ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – С.60.

¹² Див.: Griffiths, C., Verdun-Jones, S. Вказ. твір. – Р. 439; Leeson, C. Вказ. твір. – С. 101; Lacey, M. Working for Justice – I: Fairness / M. Lacey. – Р. 14-15.

¹³ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка. – С.115-122.

¹⁴ Див.: Шарова, Н. Використання механізмів відновного правосуддя при виконанні альтернативних покарань: вітчизняні реалії та деякий зарубіжний досвід / Н. Шарова, Д. Ягунов // Впровадження відновного правосуддя в Україні: висновки та перспективи : матеріали конф., 20-21.04.2006 р., Київ. – С. 65-68; Kunova, J. Probation and Mediation in the Slovak Republic / J. Kunova // Newsletter of the European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. – April 2005. – Vol. 6. – Р. 1-3; National Objectives for Social Work Services in the Criminal Justice System: Standards – Probation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scotland.gov.uk

¹⁵ Див.: National Probation Service (2006) Dealing with victims and their families [Електронний ресурс]. – Режим

Відповідно до Національних стандартів соціальної роботи у сфері кримінальної юстиції (п. 6.4, розділ II), одна з цілей пробаційного ордеру полягає у «створенні умов для відшкодування злочинцем завданої потерпілому шкоди або надання послуг (виконання робіт) на користь потерпілого або громади»¹⁶.

У Північній Ірландії реалізація інтересів потерпілих є складовою частиною діяльності Ради пробації Північної Ірландії. Рада намагається забезпечити, щоб її персонал враховував інтереси потерпілих на всіх ділянках своєї роботи, тому ставить за мету впровадження механізмів ресторативної юстиції в практику менеджменту та нагляду за злочинцями. Потерпілим надається сприяння щодо їхньої участі в ресторативних заходах, а злочинцям надається сприяння з метою відшкодування останніми завданої шкоди¹⁷.

5. *Робота в сім'ї*. Офіцери пробації можуть надавати соціальні послуги сім'ям, які мають різні соціальні проблеми. Особливо актуальний цей напрям у країнах, де функціонують сімейні суди. Наприклад, в Англії на цей напрям роботи припадає приблизно 8 % ресурсів служби пробації¹⁸. Діяльність офіцерів пробації на цьому напрямі може стосуватися процедур примирення між чоловіком та дружиною, надання психологічної та іншої допомоги дітям, батьки яких розлучилися. Крім того, офіцери пробації також надають послуги сім'ям ув'язнених.

Статус та роль офіцера пробації¹⁹

Отже, ким є офіцер пробації? Можна сказати, що водночас він є:

1) державним службовцем (хоч є винятки, через те що в деяких країнах держава делегує приватним організаціям здійснювати функції виконання покарань у суспільстві та наглядати за засудженими);

2) соціальним працівником, який надає соціальні послуги як засудженим до альтернативних покарань, так і позбавлення волі;

3) соціальним працівником, який надає підтримку потерпілим від злочинів. Йдеться про надання інформаційної підтримки потерпілим щодо відбування покарання конкретним засудженим як в умовах ув'язнення, так і в умовах вільного суспільства. Інформація, яка надається офіцерами пробації потерпілим, може включати деталі проголошеного вироку, умови відбування засудженим покарання у в'язниці та процес його ресоціалізації, можливість умовно-дострокового звільнення засудженого, гарантії безпеки потерпілого після повернення засудженого до суспільства;

4) посередником між потерпілим та злочинцем;

5) учасником кримінального процесу, обов'язок якого полягає в наданні суду максимально повної соціально-психолого-біологічної характеристики про особу злочинця у формі так званої досудової доповіді та рекомендацій щодо міри покарання.

доступу: www.probation.homeoffice.gov.uk

¹⁶ National Objectives for Social Work Services in the Criminal Justice System: Standards – Probation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scotland.gov.uk

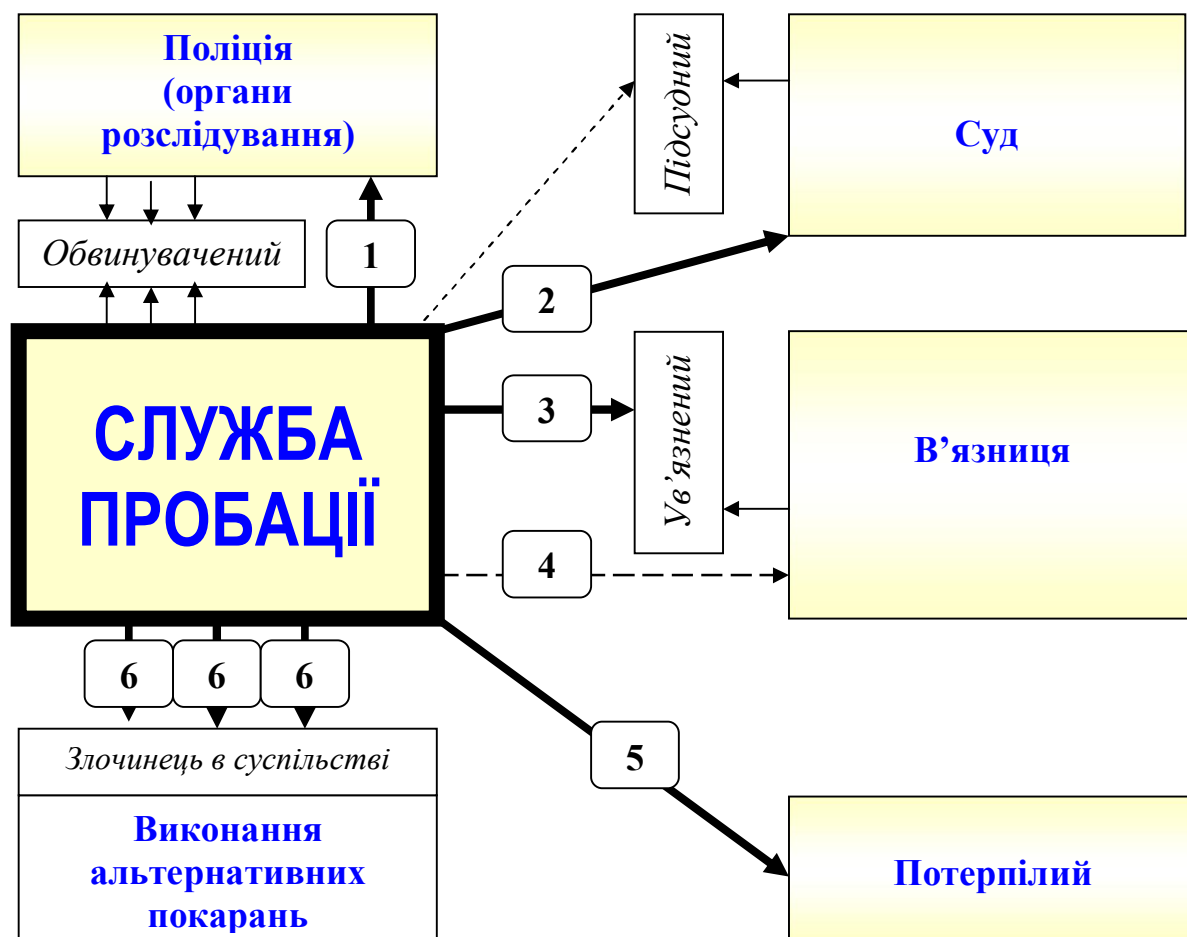
¹⁷ Див.: Probation Board for Northern Ireland (2005) Policy on Victims; Probation Board for Northern Ireland (2005) Policy on Restorative Justice.

¹⁸ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка. – С.36-37.

¹⁹ Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. – О.: ОРІДУ, 2006. – 74 с.

6) учасником кримінально-виконавчого процесу, обов'язок якого полягає у виконанні альтернативних покарань та здійсненні нагляду за злочинцями в умовах вільного суспільства;

7) соціальною працівником, який обслуговує інші соціально вразливі категорії населення.

Умовні позначення:

1. Надання поліції, органам розслідування або прокурору відомостей про особу обвинуваченого при виборі запобіжного заходу.
2. Надання суду відомостей про особу обвинуваченого при виборі міри покарання.
3. Надання соціальних послуг ув'язненим у виправних установах.
4. Надання адміністрації виправних установ доповідей про результати соціальної роботи з ув'язненими та оцінку ризиків вчинення рецидивного злочину.
5. Надання потерпілому інформаційної та іншої підтримки щодо процесу виконання покарань за конкретним вироком.
6. Виконання альтернативних покарань (покарань з випробуванням)²⁰.

²⁰ Джерело схеми – Ягунов Д.В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Видання 2-ге, стереотипне. – О., 2006. – 74 с.; Ягунов Д.В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Видання третє, змінене та доповнене. – Черкаси, 2006. – 72 с.; Ягунов Д.В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Видання четверте, змінене та доповнене. – О., 2008. – 72 с.

Перший законопроект Фельдмана²¹

Першим проектом Закону з питань пробації був проект народного депутата О. Фельдмана (проект Закону про внесення змін до деяких законів України (відносно впровадження пробації)²².

Цей законопроект передбачав запровадження пробації як *нового альтернативного покарання*. Згідно з проектом, пробація визначалася як покарання без позбавлення чи обмеження волі, яке полягало у встановленні *обмежень щодо свободи пересування* засуджених в межах визначеної території і передбачало здійснення уповноваженим органом виконання покарань *нагляду (контролю)* за поведінкою засуджених з обов'язковим та систематичним їх звітуванням про місце проживання, роботи чи навчання та залученням до соціально-виховних заходів чи інших видів діяльності, які організуються уповноваженими органами виконання покарань згідно з індивідуальним планом соціальної реабілітації засудженого.

Тобто, йшлося про певну форму «домашнього арешту» з поєднанням із «виховними заходами». У переліку покарань, передбаченим ст. 51 КК України, автор законопроекту розмістив пробацію перед виправними роботами та службовими обмеженнями для військовослужбовців.

Проте, на жаль, автор не приділив достатню увагу розгляду законопроекту, у зв'язку з цим його було знято з порядку денного. На громадських слуханнях, присвячених розгляду законопроекту, автор також не проявив належної уваги до подальшої долі проекту Закону²³. Внаслідок цього проект було направлено суб'єкту права законодавчої ініціативи для доопрацювання²⁴.

Законопроект ЮНІСЕФ: історія

У червні 2007 р. почався новий період розробки законодавчих засад національної моделі пробації. В Україні стартував проект Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Розробка нормативної бази для створення служби пробації як елемента превентивно-орієнтованої системи ювенальної юстиції».

До складу робочої групи експертів увійшли О. Беца (Міжнародний Фонд «Відродження»), О. Лазаренко (МВС України), О. Лемешко (Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України), Г. Овчарова (Харківський громадський центр «Молодь за демократію»), Д. Ягунов (Національний університет «Одеська юридична академія»), І. Яковець (Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України)²⁵.

Значний внесок у підготовку зазначеного проекту Закону внесли начальник Управління із забезпечення взаємодії з Держдепартаментом України з питань виконання покарань Міністерства юстиції України П. Кочерган, завідувач сектору правових проблем європейської інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України А. Санченко та консультант Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України В. Гацелюк.

²¹ Проект Закону про пробацію вносився Народним депутатом України О. Фельдманом двічі – в 2006 та 2008 рр.

²² №2253 від 03.10.2006 р.

²³ <http://justus.com.ua/articles/2006/10/18/128/>

²⁴ Постанова ВР України №1082-V від 24.05.2007 р.).

²⁵ http://dmytro-yagunov.at.ua/news/pro_probaciu/2009-09-07-98

Першою метою, яка мала бути досягнута, було створення *Концепції створення та розвитку системи пробації в Україні на період 2008-2018 рр.* Концепція була представлена в Інституті законодавства Верховної Ради України 15.10.2007 р.

20.06.2008 р. Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України були проведені комітетські слухання та «круглий стіл» на тему «Шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері правопорушень, вчинених неповнолітніми, в контексті гармонізації з міжнародними нормами і стандартами (щодо законодавчого забезпечення впровадження пробації в Україні)». На слуханнях було презентовано зазначену вище Концепцію в оновленій редакції з урахуванням рекомендацій зацікавлених сторін, а також проект змін до вітчизняного законодавства щодо впровадження пробації в Україні, які були підготовлені експертною групою ЮНІСЕФ.

26.11.2008 р. у Верховній Раді України було зареєстровано проекти Законів, розроблені зазначеною вище робочою групою ЮНІСЕФ та зареєстровані за ініціативою народного депутата України В. Швеця.

Свої зауваження на проекти подали численні науковці та представники органів державної влади, і що особливо важливо – Верховний Суд України²⁶ та Вищий Адміністративний Суд України²⁷.

І, нарешті, 07.09.2009 р. відбулася надзвичайно важлива подія на шляху реформування вітчизняної системи кримінальної юстиції відповідно до європейських стандартів та створення національної моделі пробації й відповідної служби. Комітет законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України рекомендував прийняти за основу проект Закону про пробацію (реєстр. номер 3412) та проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації)²⁸.

Подальші події

Обговорення проблем створення служби пробації набуло свого подальшого розвитку. Упродовж 2009-2010 рр. відбулася низка заходів, які вплинули на подальший розвиток уявлень щодо національної моделі пробації в Україні.

29.04.2009 р. Міністерством юстиції за підтримки Центру суддівських студій було проведено круглий стіл з обговорення досвіду впровадження елементів пробації у кримінальному судочинстві України та розробки відповідних законопроектів.

22.10.2009 р. Державний департамент України з питань виконання покарань провів надзвичайно важливий захід. Упродовж двох днів мало місце експертне засідання з питань альтернативних видів покарань і пробації за участю керівництва ДДУПВП, експертів Ради Європи з питань пробації (Л. Гандіні (Італія), Ю. Муц (ФРН) та Р. Берроуз (Велика Британія), керівників територіальних підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, суддів, науковців та представників громадських організацій²⁹.

²⁶

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/e00b5f924e86a35bc225755100386bdd?OpenDocument>

²⁷ http://www.vasu.gov.ua/en/news_legislation.html?_m=publications&_t=rec&id=904

²⁸ http://dmytro-yagunov.at.ua/news/pro_probaciu/2009-09-07-98

²⁹ http://probation.at.ua/news/ekspertne_zasidannja_z_pitan_probaciji/2009-10-24-28

17.12.2010 р. у новоствореній Державній пенітенціарній службі України було проведено круглий стіл з проблемних питань реорганізації кримінально-виконавчої інспекції на службу пробації³⁰.

Законопроект ЮНІСЕФ: сутність поняття

У проекті, розробленим робочою групою ЮНІСЕФ та внесеним народним депутатом України В. Швецем, пробація представлена не як покарання, а як *метод поводження зі злочинцями*. Визначення пробації як методу поводження зі злочинцями було запропоновано 1951 року Організацією Об'єднаних Націй.

В проекті закону пробація визначена як система заходів (наглядових, соціальних, виховних та профілактичних), які застосовуються за рішенням суду до осіб, обвинувачуваних або визнаних судом винними у вчиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Іншими словами, ідея пробації, представлена в проекті закону, пов'язана з комбінацією елементів *покарання, умовного засудження та адміністративного нагляду з одночасним проведенням соціальної роботи з відповідними групами злочинців*.

Цікаво було б зазначити, що зазначене вище завдання щодо «формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту», як це здається, знайшло своє відображення в Положенні про Державну пенітенціарну службу України завдяки проекту Закону «Про пробацію».

Так, Положення про ДПтС України вказує на те, що основними завданнями Служби є: 1) реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 3) *забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту*; 4) контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту.

Першою та головною складовою поняття «пробація» є умовне незастосування покарання у виді позбавлення волі для окремих злочинців. Причому в першу чергу йдеться про осіб, вина яких у вчиненні злочину доведена судом у встановленому законом порядку, хоч у деяких країнах існує практика винесення пробаційних ордерів щодо осіб, які не були визнані злочинцями відповідно до загальних кримінально-процесуальних норм. Тобто ми можемо говорити в деяких випадках про умовне: а) невинесення вироку; б) незастосування покарання.

По-друге, пробація – це метод, що застосовується судом у залежності від обставин. Управління системою кримінальної юстиції потребує вивчення не тільки злочину, але й злочинця, тому суд на вибірковій основі може надавати певним особам можливість виправитися саме в умовах вільного суспільства. Це означає, що певні злочинці можуть вважатися придатними для пробації, а певні – ні.

³⁰ http://dmytro-yagunov.at.ua/news/kruglij_stil_z_pitan_stvorennja_sluzhbi_probaciji/2010-12-18-145

По-третьє, пробація в будь-якому разі передбачає нагляд за злочинцем та проведення соціальної роботи з ними. Це, у свою чергу, зумовлює не формальний юридичний процес, а встановлення персональних відносин між офіцером пробації та злочинцем.

По-четверте, пробаційний нагляд має соціальну орієнтацію, тому повинен бути відокремленим від поліцейського нагляду.

Мета пробації: ресоціалізація чи безпека суспільства

Окремою статтею в проєкті ЮНІСЕФ була розглянута *мета пробації*: служба пробації сприяє *убезпеченню суспільства* шляхом здійснення нагляду за особами, до яких застосовано пробацію, організації та проведення з цими особами соціальної, виховної та профілактичної роботи з метою їх ресоціалізації та попередження рецидивної злочинності.

Зазначена мета викликала значні дискусії, сутність яких можна відобразити наступним чином: «*ресоціалізація*» чи «*безпека суспільства через ресоціалізацію*»?

Ми наполягли саме на другому формулюванні, яке відображало, на наш погляд, більш реальну спрямованість служби пробації. Саме така спрямованість характеризує службу пробації у сучасних західних країнах, що обумовлена кризою та занепадом «*реабілітаційного ідеалу*»³¹.

У цій статті ми не будемо висвітлювати проблему зазначеної кризи. У своїх попередніх публікаціях ми детально розглянути це питання³². Можна лише нагадати, що пенальні системи сучасних країн вступили в третю стадію свого розвитку.

Якщо перша стадія (з кінця II Світової війни до 1970-х років) базувалася на ідеї *реабілітації*, друга стадія (1970-ті роки – початок ХХ ст.) базувалася на ідеї *покарання*, то третя – на ідеї *менеджменту ризиків*³³.

Тому все, що в дійсності має місце в сучасних пенальних системах, пов'язане не стільки з юстицією та реабілітацією, скільки з менеджментом відповідних груп злочинців, які розглядаються як такі, що являють *певні ризики*³⁴.

На цій третій стадії традиційний вплив на індивідуального злочинця, пов'язаний з визначенням вини, ступеня відповідальності злочинця та найбільш адекватних

³¹ Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41. – С.198-207; Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2010. – Випуск 40. – С.175-183; Ягунов Д. Якій бути пробації XXI століття? (Вплив глобалізаційних процесів на сучасні пенальні політику та практики) // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий. За ред. Д. Ягунова. – Одеса: Фенікс, 2009. – С.222-229; Ягунов Д. Пробація у XXI столітті: перевага, модернізація або знищення // Закон і обов'язок. – 12 лютого 2009 року.

³² Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41. – С.198-207; Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2010. – Випуск 40. – С.175-183; Ягунов Д. Глобалізація пробації або глобалізація соціального контролю? Перспективи розвитку концепції пробації у XXI ст. // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2008. – Випуск 34. – С.115-121; Ягунов Д. Трансформація концептуальних засад діяльності служби пробації за рубежом // Віче. – 2008. – №. – №10.

³³ O'Leary Vincent, Clear Todd (1997) Community Corrections Approaching in the 21st Century (Draft). – Washington, D.C., The National Institute of Corrections, January 1997. – P.2.

³⁴ Raynor Peter, Vanstone Maurice (2002) Understanding Community penalties. Probation, Policy and Social Change. – Buckingham – Philadelphia: Open University press. – P.6.

кримінально-правових заходів з метою його реабілітації та недопущення вчинення рецидивних злочинів (*класичний підхід*), поступився місцем «*новій пенології*», яка має суто позитивістське спрямування³⁵.

Новий підхід скептично ставиться до будь-яких спроб зовнішньої ліберальної реабілітаційної інтервенції. Він переважно сфокусований на класифікації злочинців з метою визначення тих, хто представляє найбільшу небезпеку, та пошуку шляхів зниження ризику вчинення ними рецидивних злочинів. Причому поняття «ризик» оцінюються не в світлі реабілітаційних зусиль, а в світлі саме пунітивних заходів.

Взагалі, варто визнати, що «*нова пенологія*», чесно кажучи, є новою лише умовно. Кримінальне законодавство колишніх соціалістичних країн безпосередньо закріплювало мету забезпечення суспільства.

Так, Кримінальний кодекс колишньої Чехословацької республіки встановлював, що покарання, серед всього іншого, має за мету *охорону суспільства від злочинців*. Кримінальний кодекс СФРЮ 1977 року прямо виділяв *заходи безпеки* серед інших кримінально-правових заходів. КК соціалістичної Югославії передбачав як мету кримінального права *позбавлення злочинця можливості вчиняти нові злочини*. Кримінальний кодекс Угорської республіки свого часу також прямо передбачав, що виправлення злочинців є лише інструментом в інтересах *убезпечення суспільства*³⁶.

Проте сьогодні, як слушно зазначають англійські вчені, «ми рухаємося у напрямку до системи, де злочинці перебуватимуть під дією контрольних механізмів на підставі можливих оцінок того, що можна від них очікувати в *майбутньому*, але не на підставі того, що вони зробили»³⁷.

Тому сучасна пробація надає приклад парадоксальної ситуації. Спочатку говорилося про те, що в умовах в'язничного середовища неможливо створити умови для реабілітації злочинця, що забезпечило поширення концепції пробації. Але потім настав час розчарування в реабілітації, відвернення від якої позбавило пробацію свого концептуально-теоретичного обґрунтування.

Саме це потрібно враховувати, говорячи про цільове спрямування майбутньої служби пробації в Україні.

Законопроект ЮНІСЕФ: сфера застосування пробації

Сфера застосування пробації обмежується особами, обвинувачуваними або визнаних судом винними у вчиненні злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Відповідно до проекту, пробація застосовується щодо осіб, обвинувачуваних у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, за умови визнання особою своєї вини у вчиненні злочину. При застосуванні пробації особа звільняється від кримінальної відповідальності.

Виходячи із сутності запропонованого в проекті визначення поняття «пробація», остання розглядається як реабілітаційно-наглядний механізм, який використовується

³⁵ Ягунов Д. Позитивізм та безпека суспільства або друге життя теорії природженого злочинця // Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління. Том 12. Випуск 26, ч.2: збірник наукових праць / ОНУ І.І.Мечникова. - Одеса, 2009. - С.132-138.

³⁶ Леленталь С., Вежбицкий П. Исполнения наказаний в виде лишения свободы в европейских социалистических государствах. – М.: Юридическая литература, 1978. – С.37-40.

³⁷ Raynor Peter, Vanstone Maurice (2002) Understanding Community Penalties. Probation, Policy and Social Change. – Buckingham – Philadelphia: Open University press. – P.6.

щодо тих осіб, які підпадають під його дію відповідно до свого статусу у структурі кримінального процесу.

Тому, відповідно до проекту, пробація може також призначаються судом одночасно зі: 1) звільненням особи від відбування покарання з випробуванням; 2) засудженням до покарання у виді громадських чи виправних робіт; 3) умовно-достроковим звільненням від відбування покарання.

При конструюванні зазначеної норми ми виходили з того, що соціальна робота (так само як і реалізація заходів безпеки), із зазначеними вище чотирма категоріями осіб має однакову природу.

Підставами для застосування заходів пробації за проектом Закону є:

1) рішення суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності з одночасним застосуванням пробації;

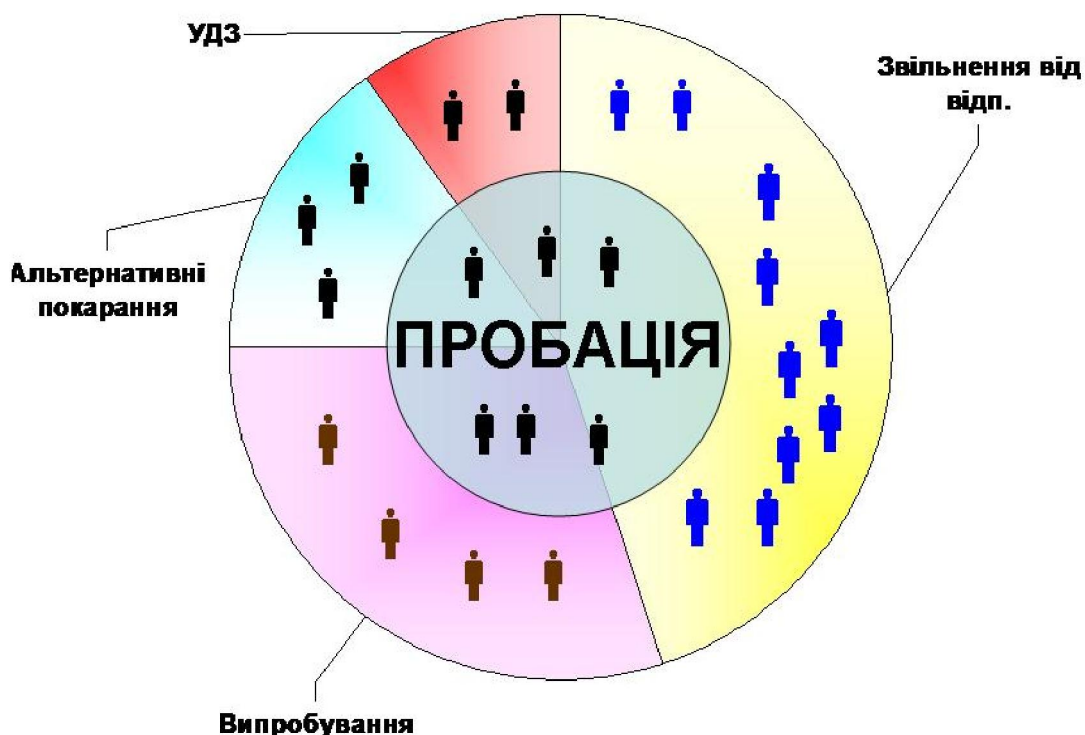
2) обвинувальний вирок, яким особу засуджено до покарання у виді виправних або громадських робіт з одночасним застосуванням пробації;

3) обвинувальний вирок, яким особу звільнено від покарання з випробуванням з одночасним застосуванням пробації;

4) постанова суду про умовно-дострокове звільнення особи від відбування покарання з одночасним застосуванням пробації.

При вирішенні питання про застосування до особи пробації суд бере до уваги характеристику особи підсудного та характер скоєного злочину, а також інші психологічні та соціальні характеристики, які містяться у досудовій доповіді служби пробації.

КЛІЄНТИ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

Законопроект ЮНІСЕФ: заходи пробації

Стаття 7 проекту Закону перебачила наступні заходи пробації:

Зокрема зазначається, що пробація може передбачати наступні заходи:

- здійснення контролю за дотриманням особами, до яких застосовано пробацію, виконання покладених обов'язків й зобов'язань та дотриманням обмежень;
- здійснення нагляду за поведінкою осіб, до яких застосовано пробацію, за місцем проживання, роботи та навчання;
- проведення соціальної та виховної роботи з особами, до яких застосовано пробацію;
- надання психологічної допомоги особам, до яких застосовано пробацію;
- проведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, до яких застосовано пробацію, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів;
- організація та сприяння організації програм медіації, а також заохочення участі осіб, до яких застосовано пробацію, у цих програмах;
- забезпечення участі осіб, до яких застосовано пробацію, у суспільно-корисній безоплатній праці,
- надання соціальних послуг та сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем осіб, до яких застосовано пробацію (працевлаштування; отримання документів; забезпечення місцем проживання й реєстрації; медичне забезпечення; отримання освіти та професії; інших проблемних питань) спільно з іншими державними органами і громадськими організаціями, на які покладаються обов'язки з проведення роботи і надання допомоги засудженим.

Законопроект ЮНІСЕФ: пробаційні обов'язки, обмеження та зобов'язання

Щодо обов'язків, обмежень або зобов'язань, які можуть покладатися судом на осіб, щодо яких застосовано пробацію, то до них проектом віднесено:

- 1) утримуватись від контактів з особами, які визначені судом;
- 2) не змінювати місця проживання та роботи без дозволу служби пробації;
- 3) не залишати місце проживання у визначені судом години;
- 4) утримуватись від відвідування місць та територій, визначених судом;
- 5) виконувати безоплатну суспільно-корисну роботу, вид якої визначається органами місцевого самоврядування (цей обов'язок не покладається на засуджених до громадських робіт або виправних робіт);
- 6) відшкодувати завдану вчиненим злочином шкоду;
- 7) взяти участь у процедурі медіації за умови згоди обох сторін;
- 8) офіційно працевлаштуватися, пройти курс професійного навчання, здобути освіту або взяти участь в освітніх програмах чи курсах;
- 9) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, венеричної чи іншої хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;
- 10) перебувати протягом визначеного часу у реабілітаційних центрах – для повнолітніх, які не працюють;
- 11) відвідувати заняття психолога протягом визначеного часу;

12) взяти участь у реабілітаційних програмах або програмах, спрямованих на профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості, поліпшення соціальних стосунків тощо.

За основу такого переліку було взято сучасний британський досвід, який відображав зміну пробаційної парадигми: від соціальної роботи до ефективного менеджменту з метою забезпечення суспільства від можливого рецидивного злочину шляхом використання максимально індивідуальних заходів.

В такому розумінні суддя має перетворитися на архітектора, який створив би максимально індивідуальний вирок для конкретного злочинця, беручи до уваги велику кількість даних про його особу та особливості вчиненого злочину, що знайшли своє відображення у матеріалах справи.

Хоч, з іншого боку, цей досвід також, в принципі, *не* можна визначити повною мірою як *сучасний*. Проаналізувавши положення кримінального законодавства колишніх соціалістичних країн, можна дійти висновку, що обмеження, які віддалено характеризують правовий статус осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, вже давно перебували у виправно-каральному репертуарі законодавця.

Так, відповідно до КК Польської республіки, суд міг встановлювати щодо осіб, які звільнялися з місць позбавлення волі, наступні обмеження:

- виконувати певні роботи, спрямовані на громадські цілі;
- працювати, підвищувати освітній рівень або здобути професію;
- утримуватися від вживання алкогольних напоїв
- за необхідності пройти курс лікування;
- не перебувати у певному середовищі або не відвідувати певні місця;
- утримувати іншу особу³⁸.

В кримінальному законодавстві соціалістичних Німеччини та Угорщини (1960-1970-ті рр.) існувало додаткове покарання у виді «заборони перебування». В Болгарії та Чехословаччині це покарання могло бути як основним, так і додатковим³⁹.

Отже, можна переконатися, що ідея не є новою. Проте сучасний погляд на зазначені обмеження та покарання перебуває у світлі положень щодо «багатоколіїності» сучасної природи кримінально-правової реакції на злочин, що буде аналізуватися далі.

Сутність пробаційних обов'язків, обмежень або зобов'язань

Дискусії виникали з приводу включення до термінології цього закону із суто «кримінальною» спрямованістю понять, які не є традиційними для кримінального права на кшталт «зобов'язання».

Необхідність включення до термінології проекту закону зазначеного поняття обумовлена рядом чинників. Виходячи з того, що пробація – це захід, на застосування якого злочинець має погодитися, можна сказати, що застосування поняття «зобов'язання» є виправданим.

³⁸ Леленталь С., Вежбицкий П. Исполнения наказаний в виде лишения свободы в европейских социалистических государствах. – М., 1978. – С.140.

³⁹ Леленталь С., Вежбицкий П. Исполнения наказаний в виде лишения свободы в европейских социалистических государствах. – М., 1978. – С.140.

У цьому контексті можна згадати визначення поняття «*альтернативні санкції*», що представлено в Зеленій книзі Європейської комісії COM 2004 final 334 щодо апроксимації, взаємного визнання та реалізації кримінально-правових санкцій у Європейському Союзі⁴⁰, відповідно до якого під альтернативними санкціями розуміються «покарання, які покладаються на особу або коли особа *погоджується* на їх застосування після медіації».

Щодо переліку зазначених заходів, у цьому ж документі зазначено, що «до осіб, які передаються на пробацію, застосовується різні форми *нагляду та/або допомоги*. На злочинця може бути покладено широкий ряд умов: відшкодування шкоди жертві, унеможливлення контактів з певними особами або відвідування певних місць, нагляд, навчання або громадські роботи»⁴¹.

Отже, можна зробити висновок, що перелік пробаційних обов'язків та зобов'язань відповідає сучасним тенденціям у кримінальному законодавстві європейських держав.

Покарання чи НЕ-покарання?

Важливим питання в процесі створення національної моделі пробації залишилася відповідь на питання: чи є пробація покаранням, який можна було б поставити в один ряд, наприклад, з громадськими роботами. Або, навпаки, чи можна сказати, що пробація – це лише інша назва традиційного покарання з випробуванням?

Вважаємо, що обидва варіанти не можуть охарактеризувати сутність поняття «пробація». Пробація – це метод роботи зі злочинцями, механізм, який поєднує елементи як пунітивні, так і соціальні елементи. На фоні «розмивання» кордонів між «класичним» покаранням, умовним засудженням (як би воно не називалося) та заходами безпеки (чим характеризується сьогодні розвиток кримінального законодавства багатьох сучасних країн) дискусія на предмет «покарання або НЕ-покарання» значною мірою втрачає сенс.

Відомий український кримінолог В. Туляков зазначає, що ідеологія інституту пробації певним чином суперечить сучасній кримінально-правовій доктрині, в якій питання *розмежування покарання, кримінальної відповідальності та заходів безпеки, соціального захисту та компенсації вирішується іншим чином*⁴².

Не можна не погодитися з вказаним вище твердженням. З цього приводу ми можемо висловити власну думку, що для аналізу сучасної пробації необхідно вже вийти за межі національної кримінально-правової доктрини, яка, на жаль, багато в чому залишається радянської за визначенням. Слідування в фарватері традиційно-радянських поглядів на покарання та його цілі призводить до деінституціоналізації покарання та декларативності зазначених цілей.

Як може вітчизняна юридична наука розглядати поняття «*умовне невинесення вироку*», чим і була власне пробація, наприклад, в класичному пробаційному законі – англійському *Probation of Offenders Act 1907* року?

⁴⁰ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.21.

⁴¹ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.69.

⁴² Туляков В.О. Шляхи гармонізації кримінального законодавства // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий / За ред. Д.В.Ягунова. – Одеса, 2009.

Як зазначає видатний норвезький кримінолог Анденес, «пробація як інститут кримінального права являє систему випробування осіб, визнаних винними у вчиненні злочину. *Призначення* або виконання вже призначеного покарання *відкладається* на певний час...»⁴³.

У Франції, відповідно до статті 132-60 Кримінального кодексу, суд може *відкласти винесення вироку*, якщо виявиться, що злочинець успішно проходить реабілітацію, відшкодовує збитки та незручності, спричинені злочином. У своєму рішенні суд *призначає дату винесення вироку*. Відстрочка може бути застосована лише, коли у випадку, коли підсудний (у разі фізичної особи) або представник (у разі юридичної) присутній на слуханнях⁴⁴.

Ця юридична формула аж ніяк не може розглядатися як нова. Ще Енріко Феррі у своїй «Кримінальній соціології» вказував на те, що для англосаксонської моделі інституту умовного засудження характерний повноцінний судовий процес з подальшим умовним невинесенням вироку. «В континентальній Європі, – продовжує Феррі, – інституту умовного засудження надано іншу форму. Тут немає нагляду особливих чиновників і поручительства доброї поведінки. Тут має місце судовий розгляд з проголошенням вироку. Умовна відпустка вважається невдалою не у випадку дурної поведінки, а у випадку рецидиву»⁴⁵.

Тому В. Меркулова слушно підкреслює: «Звернення до чинного кримінального законодавства окремих країн Європи надає підстави стверджувати, що умовність звільнення від покарання (інститут випробування) застосовується на різних стадіях кримінального правосуддя. До винесення вироку це відтворюється у різних видах відстрочки призначення покарання. Після винесення вироку кримінальна відповідальність набуває у різних формах покарання з випробуванням»⁴⁶.

Пробація та «багатоколіїність»

Краще сказати, що покарання в умовах сучасного суспільства вже не може реалізувати тих сподівань, які покладаються на нього. Такі традиційні цілі покарання як загальна та індивідуальна превенція все більше піддаються критиці. Про мету реабілітації можна сказати більше: реабілітація як *практична мета* вже де-факто не існує. Покарання залишається наодинці з метою *кари*, яка дедалі більше обрамляється категорією «*безпека суспільства*», враховуючи явні позитивістські тенденції у багатьох сучасних країнах.

Тому вважаємо, що проблему визначення природи пробації потрібно оцінювати у світлі дискусії щодо: 1) багатоколіїності кримінально-правових заходів (В. Меркулова, Н. Орловська, В. Туляков, М. Хавронюк. І. Горбачова); 2) кризи реабілітаційного ідеалу та позбавлення пробаційної діяльності соціальної складової (М. Панасюк, Д. Ягунов).

Як слушно зазначає М. Хавронюк, перевага «двоколіїної» системи правових наслідків злочинного (протиправного) діяння полягає у тому, що вона дозволяє, зокрема: а) застосовувати заходи безпеки (спеціальну конфіскацію, обмеження певних

⁴³ Анденес І. Наказание и предупреждение преступлений. – М., 1979. – С.82.

⁴⁴ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.70.

⁴⁵ Ферри Е. Уголовная социология. – М.: Инфра-М, 2009. – С.611.

⁴⁶ Меркулова В.О. Міжнародні тенденції реформування кримінального законодавства // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – №4. – С.52-53.

прав тощо) щодо осіб, до яких в силу певних причин не можуть бути застосовані покарання, але які є *небезпечними для суспільства*; б) зробити більш гуманною кримінально-правову політику за рахунок застосування заходів безпеки замість покарання або *поряд* з м'яким покаранням у випадках, коли це можливо⁴⁷.

Н. Орловська також підкреслює, що заходи безпеки (захисту, відновлення) можуть «бути знайдені» в рамках інституту покарання⁴⁸. Дійсно, не можна не погодитися, що додаткові покарання мають винятково превентивну спрямованість⁴⁹.

Тому перелік пробаційних обов'язків, умов та зобов'язань, який закріплено в проекті закону, відображає саме ідеї двоколіїності кримінально-правового реагування, враховуючи, що традиційне класичне покарання у вузькому його розумінні сьогодні не може виконати тих завдань, які покладаються на нього.

С. Яценко слушно зазначає з цього приводу, що в сучасна система боротьби суспільно небезпечними діяннями за логікою речей визнається дуалістичною, «двоколіїною». Вона включає в себе: а) міри покарання, що обов'язково передбачають вину суб'єкта за діяння, б) заходи виправлення і безпеки, застосовувані і за відсутності вини та спрямовані на превенцію злочинів (тобто, *на убезпечення суспільства* – Д. Я.)⁵⁰.

С. Яценко продовжує: «Безумовною є та обставина, що заходи безпеки, як особливий перелік санкцій, є відмінними від покарання і вони притаманні законодавству практично всіх держав, починаючи з 30-х років минулого сторіччя. Відтоді і в законодавстві, і в теорії домінує дуалістична система кримінальних санкцій. У той час, як покарання за мету ставить відплату, моральне застереження і загальну превенцію через залякування. У той же час заходи безпеки мають на меті лікування і виправлення винуватця кримінального діяння»⁵¹.

З останнім реченням ми погодитися не можемо з огляду на кризу реабілітаційного ідеалу, що розпочався в середині 1970-х років. Як зазначив відомий норвезький кримінолог І. Анденес, у період 1960-х років відбулася переоцінка ідеї перевиховання злочинців. Було визнано, що ця ідея значною мірою заснована на тому, що бажане видається за дійсне⁵². Тому ми не можемо не підкреслити слушність думки Анденеса, що *ідея перевиховання не може служити основою для системи кримінальної юстиції*, що робить особливо актуальним дослідження інших цілей покарання.

С. Яценко слушно нагадує, що «заміну мір покарання заходами безпеки (соціального захисту) розвивала італійська позитивна (антропологічна) школа. Більш помірною була позиція соціологічної та неокласичної шкіл, які говорили про заходи

⁴⁷ Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007.

⁴⁸ Орловская Н. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа. – Одесса, 2010. – 296 с. – С.177.

⁴⁹ Орловская Н. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа. – Одесса, 2010. – 296 с. – С.178.

⁵⁰ Яценко С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. Джерело доступу – www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=6620

⁵¹ Яценко С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. Джерело доступу – www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=6620

⁵² Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. – М., 1979. – С.180-181.

безпеки як додаткові санкції до покарання, що справило великий вплив на законодавство багатьох країн»⁵³.

Проте на сучасному етапі можна спостерігати відродження концепції соціального захисту, основи якої було сформульовано ще у XIX столітті представниками антропологічної школи (Ч. Ломброзо, Е. Феррі, Р. Гарофало, Д. Дріль). Ця школа розглядала злочин як прояв хворобливого, тобто небезпечного стану особи. Злочинець, на відміну від класичного підходу, не розглядався як раціональний актор, а його злочин – як прояв його вільного вибору.

Свого часу норвезький кримінолог Анденес писав: «У той час коли покарання стало здаватися чимось грубим та старомодним, некаральний вплив на злочинця та заходи щодо відновлення його особистості виглядають просвітницькими та гуманними. Тому недивно, що заміну покарання некаральними заходами стали розглядати як задачу майбутнього». «Найбільш радикальні реформатори, – пише Анденес, – передбачають перетворення всієї системи кримінальної юстиції в систему некарального впливу, яка заснована виключно на принципах відновлення особистості, або, якщо це неможливо, його ізоляції до тих пір, поки це необхідно, щоб позбавити його можливості спричиняти шкоду»⁵⁴.

Не можна не відзначити далекоглядність цього вченого. Звичайно, суто антропологічні ідеї позитивістів італійської школи відійшли у минуле. Проте сучасні соціально-економічні зміни, обумовлені глобалізаційними викликами, не можуть не «зачіпати» «традиційне» кримінальне право з його класичними поглядами. В. Туляков слушно зазначає, що прикладів не спрацювання догматів класичної кримінально-правової доктрини безліч. Неможливість класичними методами впливати на злочинність мотивує до пошуку нових методів»⁵⁵. Тому, мабуть, варто брати до уваги момент, на який слушно вказує професор В. Меркулова: сучасна система покарань поступово витіснятиметься системою інших кримінально-правових заходів⁵⁶.

Крім того, не можна не розділити думку відомого вченого Марка Анселя, що «направлення на випробування – це *типовий захід соціального захисту*»⁵⁷.

Саме тому можна зрозуміти, чому на сучасному етапі концепція захисту суспільства має стільки прибічників. Будь-який відступ від класичного кримінального права створює підґрунтя для бурхливого розвитку теорій, які так чи інакше асоціюються із соціальним захистом.

Формула сучасного соціального захисту розглядалася як поєднання «ізоляції (або іншої форми нейтралізації злочинної поведінки) та «виправлення». Беручи до уваги, що виправлення вже втратило свою актуальність, увага мимоволі фокусується на нейтралізації. Враховуючи сучасні тенденції розповсюдження технологій

⁵³ Яценко С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. Джерело доступу – www.yurincm.com/ua/analytical_information/?id=6620

⁵⁴ Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. – М., 1979. – С.180-181.

⁵⁵ Туляков В. О. Шляхи кримінально-правового регулювання // Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка : збірник матеріалів / Національна академія правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. – К.: Запоріжжя, 2010. – С.45-46.

⁵⁶ Меркулова В.О. Міжнародні тенденції реформування кримінального законодавства // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – №4. – С.54.

⁵⁷ Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике). – М., 1970. – С.261.

соціального контролю, ми можемо говорити не тільки про ув'язнення, але й про альтернативні йому заходи.

Це не може не впливати на сутність покарання та моральне виправдання його застосування в контексті створення служби пробації в Україні.

Позитивістська спрямованість комендантських годин для дітей: приклад для вивчення

Останнім часом в багатьох українських містах міська влада встановила або намагалася встановити комендантські години для дітей, що викликало суперечки серед науковців та практиків, а головне – протести правозахисників.

Комендантські години запровадили декілька міст.

В листопаді 2005 року таке рішення прийняте Білоцерківською міською радою Київської області.

30.04.2009 р. таке рішення (№498) прийняте Новоград-Волинською міською радою Житомирської області.

28.05.2009 р. рішення № 822 аналогічного змісту прийняте Житомирською обласною радою.

Пізніше аналогічне рішення прийняла Житомирська міська рада.

В липні 2009 року рішення прийняте Бердичівською міською радою Житомирської області.

В червні 2009 року рішення прийнято в Кременчуці.

24.12.2009 р. рішення прийняте Чернігівською обласною радою

26.01.2010 р. рішення № 6 прийняте Прилуцькою міською радою.

11.02.2010 р. рішення № 865 прийняте Тернопільською обласною радою.

20.03.2010 р. рішення прийняте Корюківською районною радою Чернігівської області.

31.03.2010 р. аналогічне за змістом рішення прийняла міська рада Сімферополя. Пізніше Залізничний районний суд міста відмовив у задоволенні позову про скасування «комендантської години» для неповнолітніх.

28.04.2010 р. Хмельницька міська рада на сесії прийняла рішення №2 відповідного змісту.

29.04.2010 р. рішення № 1325 прийняте Чернівецькою міською радою⁵⁸.

28.01.2010 р. міська рада звернулася до Верховної Ради України з пропозицією внесення змін до законодавства щодо обмеження перебування дітей у закладах дозвілля, громадського харчування, комп'ютерних клубах, на вулицях та інших громадських місцях.

Вслід за цим, відповідно до рішення №98-38/10, Чернівецька обласна рада встановила заборони аналогічного змісту.

23.06.2010 р. рішення № 3956-МР прийняте Сумською міською радою⁵⁹.

В липні 2010 року відповідне рішення прийняла Городищенська міська рада Черкаської області⁶⁰.

Інші місті України продовжили цю ініціативу.

⁵⁸ <http://5.ua/newsline/184/0/66139/>

⁵⁹ <http://khp.org/index.php?id=1298355020>

⁶⁰ <http://khp.org/index.php?id=1298355020>

Так, Київська влада розробляє законопроект, що передбачає введення комендантської години для дітей⁶¹.

В травні 2011 року міська влада Ялти ухвалила рішення ввести «комендантську годину» для дітей у віці до 16 років⁶².

Аналогічне рішення свого часу намагалася прийняти міська влада Львова, що викликало протест у місцевого населення⁶³.

Офіційна позиція МВС України пов'язується із необхідністю поширення такої практики та доцільністю закріплення на законодавчому рівні комендантської години для дітей⁶⁴.

Формальний бік прийняття подібних рішень викликає багато питань в аспекті відповідності положенням Європейської конвенції з прав людини. Як зазначають експерти Української Гельсінської спілки, таке втручання повинно відбуватися *відповідно до закону*. Тобто, втручання в права людини може визначатися виключно законами, а не рішеннями органів місцевого самоврядування. Крім того, таке рішення органу влади є непропорційним обмеженням свободи пересування, оскільки воно не обмежено в часі і не обов'язково призводить до захисту прав дитини, тобто, не є необхідним у демократичному суспільстві обмеженням.

Якщо дитина буде на вулиці її має право затримати міліція, котра доставить її до відділку міліції, викличе її батьків та притягне їх до адміністративної відповідальності за ст. 184 Кодексу про адміністративні правопорушення (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей). Застосування цієї статті є достатньо суперечливим, оскільки обов'язки батьків визначені Сімейним кодексом і до них не входить питання перебування дітей без нагляду у нічний час на вулиці. Фактично, нова відповідальність запроваджена на практиці без внесення змін до КУпАП, що піднімає питання чіткості в законі в питанні встановлення адміністративної відповідальності⁶⁵.

На думку УГСПЛ, органи місцевого самоврядування не мають повноважень щодо встановлення заборони свободи пересування для дітей. Ґрунтуючись на цьому переконанні, УГСПЛ допомогла одній людині оскаржити рішення Чернігівської обласної ради від 24.12.2009 р., котрим обмежувалася свобода пересування неповнолітніх.

Постановою Деснянського районного суду міста Чернігова від 10.06.2010 р. цей адміністративний позов був задоволений частково, а саме були скасовані пункти 1-3 цього рішення, котрими було визначено обмеження свободи пересування. Проте в іншій частині, щодо профілактичних заходів, рішення залишилося чинним. УГСПЛ проти цього не заперечувало.

Таким чином, суд скасував рішення органу місцевого самоврядування щодо впровадження комендантської години для неповнолітніх, як таке, що порушує права особи та прийняте з перевищенням повноважень. У рішенні суд, зазначив: «Таким чином, враховуючи те, що Чернігівська обласна рада прийняла нормативно-правовий

⁶¹ <http://tsn.ua/ukrayina/u-kiyevi-bude-vvedeno-komendantsku-godinu-dlya-ditey.html>

⁶² <http://gazeta.ua/articles/life/382839>

⁶³ <http://lviv.expres.ua/news/2011/01/26/42429>

⁶⁴ <http://ua.for-ua.com/comments/2010/09/03/090135.html>

⁶⁵ <http://khp.org/index.php?id=1298355020>

акт з перевищенням повноважень, наданих органам місцевого самоврядування, оспорюване рішення не відповідає правовим актам вищої юридичної сили та порушує законне право неповнолітніх мешканців Чернігівської області на вільне пересування, позов підлягає задоволенню...».

В українській науковій думці обговорення питання встановлення комендантських годин для дітей набуло певного поширення⁶⁶. Воно, на перший погляд, перебуває на значній дистанції від пробації. Проте, піддавши аналізу сутність сучасних пробаційних заходів, перерахованих в проекті закону про пробацію, можна встановити, що вони мають однакову природу з комендантськими годинами та адміністративним наглядом.

Зокрема, такі заходи як «утримуватись від контактів з особами, які визначені судом», «не залишати місце проживання у визначені судом години», «утримуватись від відвідування місць та територій, визначених судом» мають позитивістську природу та спрямовані виключно на убезпечення суспільства та окремих його представників від можливих криміногенних впливів.

Звичайно, що встановлення таких рішень органами місцевого самоврядування суперечить Конвенції з прав людини, яка чітко зазначає, що подібні обмеження можуть встановлюватися *лише законом*. Проте у випадку проекту Закону про пробацію конвенційне положення буде дотримано, оскільки воно буде передбачено законом та відповідне рішення буде прийматися судом.

Відповідне покарання (*дискваліфікація*) визнано Європейським Союзом як одне з покарань, які можуть бути застосовані в країнах-членах⁶⁷. Воно визначається як «покарання, що скасовує або обмежує право, або *превентивний захід* (!), відповідно до якого фізичний або юридичний особі забороняється реалізовувати певні права, займати певне становище, відвідувати певні території або вчиняти певні дії»⁶⁸.

Цікавим було б сказати, що дискваліфікації в документах Європейського Союзу до альтернативних покарань не відносяться. Згадане вище визначення поняття «альтернативні санкції» передбачає, що «до альтернативних санкцій не відносяться покарання, пов'язані з позбавлення волі, штрафи, конфіскації та дискваліфікації», хоч робиться примітка, що «як виняток, у деяких державах-членах ЄС дискваліфікації розглядаються як альтернативні покарання⁶⁹. Можливо такий підхід відображає дуалізм сучасного кримінально-правового впливу коли традиційне покарання асоціюється із реабілітацію злочинця (хоч і вона, як ми вже говорили, давно перебуває в занепаді), а дискваліфікація – із убезпеченням суспільства.

Головне тут зовсім інше: практика поширення комендантської годин для дітей відображає ідеї більшості нашого суспільства щодо сутності *сучасного соціального контролю та методів профілактики злочинності*. Більш жорсткий, але водночас невидимий паноптичний соціальний контроль – ідеал сучасних практиків

⁶⁶ Лесько Н.В. Адміністративно-правові заходи профілактики правопорушень серед дітей // Митна справа. – 2011. №1(73), частина 2. – С. 153.

⁶⁷ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.18.

⁶⁸ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.18.

⁶⁹ Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final. – P.21.

пенітенціарних системи⁷⁰ – знаходить своє відображення у подібних рішеннях та є яскравим свідченням занепаду класичних уявлень щодо ролі покарання з традиційними цілями (особливо це стосується виправлення) в справі профілактики злочинності.

Пенітенціарна служба чи Мінюст?

В світлі реформи пенітенціарної системи України (грудень 2010 р.) та у зв'язку зі створенням Державної пенітенціарної служби України, це питання дещо втратило актуальність. Проте, вважаємо, не до кінця. Під час розробки проекту закону про пробацію ми відстоювали позицію, що розділення «кримінально-виконавчої» та «соціальної» функцій служби пробації є штучним з позиції природи сучасного розуміння пробаційної діяльності та невиправдано дорогим з позиції діяльності відповідної урядової структури. Тому, на нашу думку, українська модель пробації повинна передбачати існування в структурі пенітенціарного відомства єдиної служби з одночасною соціальною та наглядовою спрямованістю та відповідними достатньо «жорсткими» повноваженнями.

Назва служби

Сьогодні нерідко висловлюються думки з приводу доцільності запровадження служби саме із такою назвою – *служби пробації*, – мовляв, навіщо в Україні ще один зарубіжний термін.

Це є дуже важливим, тому що служба пробації – служба соціального спрямування – має максимально бути наближеною до населення: «Пробація є, власне, місцевою службою»⁷¹.

Аналізуючи зарубіжний досвід, нагадаємо, що служба пробації в Британії та багатьох інших країнах пройшла шлях від *соціальної роботи зі злочинцем до убезпечення суспільства*. Більш пунітивна «ін'єкція» та використання методів «нового менеджеріалізму» в діяльності служби пробації значною мірою змінили сутність цієї концепції⁷². У Великій Британії термін «служба пробації» було піддано критиці через те, що він вважався «непоправно скомпрометованим, що він є надто м'яким і нечітким, щоб зберегти його в період, який вимагає жорсткішого та чітко окресленого підходу до покарань у громаді»⁷³. Було запропоновано різні назви для нової служби, що відображали зміни в уявленнях про методи роботи зі злочинцями у громаді: «служба суспільного захисту», «служба виконання громадських покарань», «служба зниженого ризику правопорушень», «служба суспільної безпеки та роботи зі злочинцями», «служба суспільного захисту та виконання покарань».

⁷⁰ Ягунов Д. Пенітенціарні ідеали та пенітенціарна архітектура в механізмах соціального управління // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – №4 (24). – С. 91-97.

⁷¹ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероблене та доповнене. – К., 2004. – 236 с.

⁷² Ягунов Д.В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41. – С.198-207;
Ягунов Д.В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2010. – Випуск 40. – С.175-183.

⁷³ Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероблене та доповнене. – К.: Атіка, 2004. – С.192.

Проте, все одно назва «пробація» залишилась. І змінювати цю назву ніхто, здається не збирається.

Щодо вітчизняних реалій, варто наголосити, що термін «поліція» ні в кого реакції як на «щось незрозуміле» не викликає. Так само, як і термін «прокуратура». «Пробація» вже давно перестала бути «зарубіжним терміном», набувши статусу міжнародного стандарту і традиційного елементу національної системи кримінальної юстиції.

Крім того, як на нашу думку, то сучасна назва «кримінально-виконавча інспекція» з етимологічної точки зору видається набагато менше привабливою, аніж лаконічна «служба пробації».

Досудові доповіді

Досудова доповідь (*pre-sentence reports* або *pre-sentence investigation*) – це функція служби пробації, які природно посідає перше місце в переліку функцій. Функція надання досудових доповідей як раз служить тим інструментом, який забезпечує з'єднання правосуддя та пенітенціарної системи та надає покаранню максимально індивідуального характеру.

В проекті закону про пробацію, який розроблено робочою групою ЮНІСЕФ, з цього приводу зазначено наступне. Відповідно до ст. 17 проекту закону, досудова доповідь спрямована на встановлення дійсних соціальних, психологічних та біологічних потреб обвинуваченого (підсудного), вирішення яких сприятиме його ресоціалізації та недопущенню вчинення інших злочинів та правопорушень.

Досудова доповідь надається слідчому, прокурору або суду працівником служби пробації з метою: 1) винесення справедливих, законних та адекватних вчиненому злочину та особі злочинця кримінально-процесуальних рішень; 2) складання кримінально-процесуальних документів з урахуванням інформації про особу обвинуваченого, його соціально-психологічні особливості та соціальне оточення.

Відповідно до ст. 18 проекту Закону, досудова доповідь служби пробації повинна містити повні, всебічні та об'єктивні дані: 1) про особу обвинуваченого (підсудного) – вік та інші біографічні дані; вікові і психологічні особливості (темперамент, рівень загального розвитку, стан здоров'я, інтереси, ціннісні орієнтації та інше); соціальну (суспільну) характеристику (взаємовідносини в сім'ї, колективі, ставлення до роботи, навчання, участь у суспільному житті тощо); 2) про подію та наслідки злочину (характер вчиненого злочину, ставлення обвинуваченого (підсудного) до потерпілого та вчиненого діяння, ставлення потерпілого до обвинуваченого (підсудного), причини та умови вчинення злочину); 3) наявність попередніх випадків притягнення до кримінальної відповідальності; 4) оцінка ризику вчинення нового злочину з боку обвинуваченого (підсудного); 5) пропозиції щодо вибору найбільш доцільних та результативних заходів пробації, що повинні бути застосованими до обвинуваченого (підсудного) з метою забезпечення суспільства завдяки виправлення та ресоціалізації обвинуваченого (підсудного); 6) інша важлива інформація, яка необхідна для винесення справедливих, законних та адекватних вчиненому злочину та особі злочинця кримінально-процесуальних рішень.

Особливо гострі дискусії при підготовці проекту Закону викликала його ст. 19 («Досудова доповідь служби пробації»). Положення статті проекту закону, що «суддя

повинен взяти до уваги рекомендації служби пробації при проведенні судового слідства для вирішення наступних питань: 1) про доцільність застосування пробації до підсудного; 2) про вибір зобов'язань, обов'язків та обмежень, які необхідно застосувати до підсудного з метою його виправлення та ресоціалізації» викликали гостру критику з боку суддів, які брали участь в обговоренні положень проекту. Критика відображала побоювання суддів, що поняття «повинен» посягає на суддівську незалежність.

Ми вважаємо, що подібне ставлення до цього «повинен» є невиправданим. Йдеться не про те, щоб суддя будував своє рішення на підставі досудової доповіді служби пробації, а про те, щоб свою незгоду з доповіддю він обов'язково мотивував у цьому рішенні. В протилежному випадку роль офіцера пробації в кримінальному процесі буде нівелюватися, у той час коли він має бути впливовим актором з реальними повноваженнями.

Місце соціальної роботи в пробаційній діяльності

У своїх працях ми неодноразово порушували питання щодо місця соціальної роботи в пробаційній діяльності, підкреслюючи, що сучасна пробація, на жаль, фактично залишилася без цієї природної для неї функції⁷⁴. Служби пробації сучасних західних країн, переслідуючи дедалі ширше запровадити технічні пристрої в свою діяльність, ще більше віддаляють пробацію від соціальної роботи, замінюючи соціальні контакти між офіцером пробації та злочинцем на постійний контроль за допомогою технічних пристроїв. Використання електронного моніторингу та тестування на детекторі брехні на сучасному етапі зайняло прочне місце у пенологічній практиці багатьох західних держав, надавши підстави говорити про тотальну систему соціального контролю (*Net-Widening*), де пробація посіла відповідне місце⁷⁵.

Крім того, у західній науковій літературі та політичних дискусіях постійно підкреслюється, що пробація в її класичному розумінні – це «м'яка версія», яка повинна пристосуватися до нових глобалізаційних умов, впливів та викликів. Служби пробації в епоху глобалізації перетворилися на «філіали в'язниць у суспільстві»⁷⁶. Як зазначив Міністр юстиції Англії та Уельсу лорд Фальконер, «ми повинні забезпечити, щоб злочинці в суспільстві надійно контролювалися, а їх рухи були суттєво обмежені»⁷⁷.

Тому служби пробації в сучасних умовах «працюють» у напрямку посилення інтенсивності нагляду, створення нових умов, зобов'язань, обмежень та обов'язків для клієнтів пробації, що в свою чергу викликає необхідність залучення більшої кількості офіцерів до здійснення нагляду за злочинцями.

⁷⁴ Ягунов Д. Реабілітаційний ідеал та проблеми концептуального обґрунтування національної моделі пробації // Відновне правосуддя в Україні. 2008. – №2(10). – С.84-87.

⁷⁵ Lehner Dominik. Electronic Monitoring: Big Brother is Now Watching You in Europe // Probation in Europe. – December 2005. – №35.

⁷⁶ Ягунов Д. Постіндустріальне „обличчя” в'язниці: деякі проблеми пенітенціарної політики та практики в епоху глобалізації // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса, 2006. – Випуск №4 (28). – С.291-296.

⁷⁷ National Offender Management Service. Penal Policy – A Background Paper. – Ministry of Justice, May 2007. – 25 p.

Для України це вочевидь буде проблемним питанням. Як слушно зазначає В. Туляков, будівництво нової бюрократичної машини з послідовним розширенням кількості держaparату (заміна службою пробації системи органів кримінально-виконавчої інспекції не може бути зведеною до термінологічних проблем) у період системної економічної кризи не відповідає принципам раціонального використання державних коштів⁷⁸.

Це, в свою чергу, надає підстави ставити питання щодо місця соціальної роботи при реалізації пробації.

Перспективи: що стоїть на заваді української служби пробації?

Перспективи створення української служби пробації є неясними. Можливо, це звучить дивно, враховуючи величезну роботу, яка була зроблена на шляху створення зазначеної служби.

Отже, що ж стоїть на заваді створення в Україні служби пробації?

По-перше, *зайва міфологізація пробації*.

Цей фактор справляє надзвичайно негативний вплив на майбутнє української моделі відповідної служби. «Пережовування» тези, що «пробація краща за в'язницю», що вона «дешевша за в'язницю», що пробація «призводить до зниження в'язничного населення» та «зменшує навантаження на бюджет» чи навряд надасть нового імпульсу розвитку наукової думки щодо національної моделі пробації.

По-друге, це – *міфологізація цілей покарання*.

Ідея про те, що реабілітація за допомогою покарання – це міф (принаймні на тому рівні, на якому ведуться наукові дискусії в Україні) на Заході вже давно сприймається як доведений факт⁷⁹. «Жонгливання» реабілітацією у вітчизняній науці насправді приводить до свого роду наукового лицемірства при конструюванні кримінально-правових норм, а головне – при їх практичній реалізації.

По-третє, це *формалізація інституту пробації та аналіз його виключно в світлі вітчизняної концепції кримінальної відповідальності*.

Можна впевнено сказати, що Україні не варто: по-перше ігнорувати світовий досвід концептуального обґрунтування пробаційної діяльності; по-друге: одразу ж «хапатися» за *формальні* аспекти пробаційної діяльності з метою створення національної моделі пробації; по-третє: розглядати застарілі радянські механізми виконання альтернативних кримінально-правових заходів як аналог механізмів роботи із засудженими у процесі виконання альтернативних покарань. Доки ми не відійдемо від традиційних, але вже застарілих поглядів щодо сутності сучасних альтернативних кримінально-правових заходів, навіть теоретичні дискусії будуть розбиватися о стереотипи пробації.

І головне, що можна сказати в контексті перспектив створення служби пробації в Україні. Гадаємо, що вже давно настав час переносити дискусію з площини діяльності пробації лише як органу влади з відповідними повноваженнями до сфери філософії

⁷⁸ Туляков В.О. Шляхи гармонізації кримінального законодавства // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий / За ред. Д.В.Ягунова. – Одеса, 2009.

⁷⁹ Ягунов Д. В. «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – №4. – С.28-30.

альтернативних покарань (та покарань взагалі) з метою переосмислення цілей кримінально-правового впливу в сучасному суспільстві.

Література:

1. Adler F., Mueller G., Lauter W. Criminal Justice. – New-York, 1994.
2. Green paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union (presented by the Commission). Brussels, 30.04.2004. COM (2004) 334 final
3. International Centre for Prison Studies. Джерело доступу – http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php
4. Lehner Dominik. Electronic Monitoring: Big Brother is Now Watching You in Europe // Probation in Europe. – December 2005. – №35.
5. National Objectives for Social Work Services in the Criminal Justice System: Standards – Probation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scotland.gov.uk
6. National Offender Management Service. Penal Policy – A Background Paper. – Ministry of Justice, May 2007.
7. National Probation Service (2006) Dealing with victims and their families [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.probation.homeoffice.gov.uk
8. O'Leary Vincent, Clear Todd. Community Corrections Approaching in the 21st Century (Draft). – Washington, D.C., The National Institute of Corrections, January 1997.
9. Probation Board for Northern Ireland . Policy on Victims; Probation Board for Northern Ireland (2005) Policy on Restorative Justice.
10. Raynor Peter, Vanstone Maurice (2002) Understanding Community Penalties. Probation, Policy and Social Change. – Buckingham – Philadelphia: Open University Press.
11. Raynor Peter, Vanstone Maurice. Understanding Community penalties. Probation, Policy and Social Change. – Buckingham – Philadelphia: Open University press, 2002.
12. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. – М., 1979.
13. Вітфілд Д. Вступ до служби пробації. Монографія. Видання 2-ге, перероб. та доповн. – К.: Атіка, 2004.
14. Леленталь С., Вежбицкий П. Исполнения наказаний в виде лишения свободы в европейских социалистических государствах. – М.: Юридическая литература, 1978.
15. Лесько Н. Адміністративно-правові заходи профілактики правопорушень серед дітей // Митна справа. – 2011. №1(73), частина 2.
16. Меркулова В. Міжнародні тенденції реформування кримінального законодавства // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – №4.
17. Орловская Н. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа. – Одесса, 2010.
18. Постанова ВР України №1082-V від 24.05.2007 р.
19. Проект Закону про пробацію вносився Народним депутатом України О. Фельдманом двічі – в 2006 та 2008 рр.
20. Туляков В. Шляхи гармонізації кримінального законодавства // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник статей з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий / За ред. Д.В.Ягунова. – Одеса, 2009.
21. Туляков В. Шляхи кримінально-правового регулювання // Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка: збірник матеріалів / Національна академія правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. – К.: Запоріжжя, 2010.
22. Ферри Э. Уголовная социология. – М.: Инфра-М, 2009.
23. Хавронюк М. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007.

24. Ягунов Д. «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – №4.

25. Ягунов Д. Глобалізація пробації або глобалізація соціального контролю? Перспективи розвитку концепції пробації у XXI ст. // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2008. – Випуск 34.

26. Ягунов Д. Пенітенціарні ідеали та пенітенціарна архітектура в механізмах соціального управління // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – №4 (24).

27. Ягунов Д. Позитивізм та безпека суспільства або друге життя теорії природженого злочинця // Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління. Том 12. Випуск 26, ч.2: збірник наукових праць / ОНУ І.І.Мечникова. – Одеса, 2009.

28. Ягунов Д. Постіндустріальне «обличчя» в'язниці: деякі проблеми пенітенціарної політики та практики в епоху глобалізації // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса, 2006. – Випуск №4 (28). – С.291-296.

29. Ягунов Д. Пробація у XXI столітті: перевинахід, модернізація або знищення // Закон і обов'язок. – 12 лютого 2009 року.

30. Ягунов Д. Реабілітаційний ідеал та проблеми концептуального обґрунтування національної моделі пробації // Відновне правосуддя в Україні. 2008. – №2(10).

31. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. – О.: ОРІДУ, 2006.

32. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: Конспект лекцій. Видання четверте, змінене та доповнене. – О., 2008.

33. Ягунов Д. Трансформація концептуальних засад діяльності служби пробації за рубежом // Віче. – 2008. – №. – №10.

34. Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41.

35. Ягунов Д. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2010. – Випуск 40.

36. Ягунов Д. Якій бути пробації XXI століття? (Вплив глобалізаційних процесів на сучасні пенальні політику та практики) // Актуальні проблеми європейської інтеграції. Збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права. Випуск п'ятий. За ред. Д. Ягунова. – Одеса: Фенікс, 2009.

37. Яценко С. Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд. Джерело доступу – www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=6620

38. Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике). – М., 1970.

Шановні користувачі сайту,

З метою обговорення найбільш актуальних проблем реформування системи кримінальної юстиції України (і особливо пенітенціарної системи) на сайті представлені наукові статті, аналітичні записки та інші матеріали. Усі вони підпадають під дію законодавства України про захист авторських прав. При використанні усіх матеріалів, розміщених на цьому сайті, прошу Вас поважати авторів та не порушувати авторські права, посилаючись на відповідні джерела.

З повагою,
Дмитро Ягунов